

A KRIMINALISZTIKAI MŰVÉSZET

1. Bevezető

A kriminalisztikai művészet "minden olyan művészet, amely kriminalisztikai jellegű; vagyis a jogi szabályoknak megfelelően alkalmazott és megalkotott művészet"¹. A kriminalisztikai művészet munkadefiníciója szerint, minden olyan művészet, amely elősegíti a bűncselekmények elkövetőinek azonosítását, elfogását vagy elítélését, továbbá, amely segíti az ismeretlen elhunyt személyek azonosítását. Elsődleges célja a vizuális információk bemutatása. A kriminalisztikai művészet a művészet és a tudomány keveréke. Ez a művészet/tudomány kapcsolat azért jön létre, mert a kriminalisztikai művészet tudományos információkat tud bemutatni, vagy tudományos elveket használhat fel vizuális formában.²

2. A törvényszéki művészek megjelenése konkrét bűncselekményeknél

Napjaink kriminalisztikai művésze a művészeti funkciók széles spektrumának alkalmazására képes, azért, hogy segítse a bűnügyi nyomozást. A bűnügyi művészet nem új keletű jelenség. Évtizedek óta használják a felderítések során a rendészeti szakemberek. A „Hasfelmetsző Jack” esetétől³ az Oklahoma City-i robbantásig a bűnügyi művészet dokumentálta a bűnözéssel kapcsolatos információkat, és fellendítette az igazságszolgáltatásra való törekvést. A szemtanúk leírásaiból készült összetett vázlatok egy adott gyanúsított azonosítása és elfogása céljából a rendőrségi művészet legkorábbi és legismertebb példái közé tartoznak. Egy portrérajz készült a New York-i Wall Street egyik irodájában történt bombamerénylet vizsgálatának részeként. A rendőrök egy kovácsműhely szemtanúját találták meg. A kovács későbbi elbeszélése elegendő arcrészletet nyújtott ahhoz, hogy egy művész elkészítse a Wall Street-i Robbantó rajzát, akit végül el is fogtak.

1973-ban a New Jersey Turnpike szokásos forgalmi leállása egy New Jersey-i rendőr halálához vezetett. Az eseményben két rendőr vett részt, az egyikőjüket a verekedés során agyonlőtték, a másikat megsebesítették. Öt órán belül a New Jersey állami rendőrség művészenek leírásából készült összetett vázlatot nyilvánosságra hozták és minél több ember számára próbálták közzétenni. A lövöldözést követő 40 órán belül a vázlaton szereplő férfit Clark E. Squire-ként azonosították, akit később bíróság elé állították, gyilkosságban bűnösnek találták, és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.

3. Az emberi arc

Az arcok vonatkozásában, bár lehet, hogy nem akarjuk beismerni, de mindannyiunk számára az az ideális arc, amit egész életünkben a tükörben láttunk. A művészek ősrégi

¹ Karen T. Taylor: Forensic ART and Illustration, CRC Press, 2000, 26. o.

³ Konteóblog: Hasfelmetsző Jack – dosszié, <https://konteo.blogrepublika.eu/2011/03/07/a-hasfelmetszo-jack-dosszie/> (Letöltve: 2023.03.09.)

küzdelme, hogy ne építsék be saját vonásaikat munkáikba. Még Leonardo da Vinci is szenvedett ezzel a problémával, amelyet az egyik leghíresebb festménye is kiválóan szemléltet, a Mona Lisa. A törvényszéki rajzolóknak, ezt le kell küzdeniük és egy saját maguktól független portét kell megalkotniuk.

Az anatómusok három nagy csoportba sorolták az embereket, a fej vagy a koponya alakja szerint. A művésznek meg kell ragadnia azokat a lehetséges sztereotípiák leírásait, amelyek néha előítéleteken alapulnak.⁴ Ebben a részben áttekintést nyújtok a hagyományosan elfogadott három fő rassz csoportról: kaukázusi, negroid és mongoloid. Minden nagyobb ember típus csoportján belül többféle megjelenés létezik. Mindegyik leírás csak általános iránymutatóként szolgál, amely sokféleképpen hasznos lehet a törvényszéki művész számára. Az összetett művész, akinek alapötlete van a különböző rasszok megjelenésekről, jobban tud kommunikálni a tanúval, arról, hogy mit, hogyan rajzoljon.⁵

A kaukázusiak az a csoport, amelyet általában „fehérnek” nevezünk, bár természetesen nem minden világos bőrű ember kaukázusi, és nem minden kaukázusi világos bőrű. Profilban sok kaukázusi koponya kissé lapos arcot mutat, járomcsontjuk visszavonult vagy hátra dülő. Elöl az orrnyílások általában hosszabbak és keskenyebbek, mint a mongoloidoknál és a negroidoknál.

Az alpesi faj Európa kerekfejű népeinek többségét foglalja magában. Franciaország, Svájc, Csehország és Szlovákia központi fennsíkjától délre a Balkánig, keleten pedig a Oroszorszáig terjednek. Ennek a csoportnak egy tipikus tagja a meglehetősen sötét arcbőrű, barna hullámos hajú, vastag szemöldökű, barna szemű, nehéz testszőrzzettel, széles arccal, néha vastag nyakkal és közepes vagy nehéz testfelépítéssel rendelkező személyek. Az északi népek Skandináviában, Észak-Németországban, valamint Hollandia és Belgium egy részén élnek. Nagy-Britanniában is erős az északi elem. A magas svéd, világos arcbőr és haj, kék szem, hosszú fej, kiemelkedő orr és áll, tipikus jellemzői ennek a csoportnak.

A negroid népeket gyakran „feketének” nevezik, annak ellenére, hogy bőrük színe a világostól a meglehetősen sötétbarnáig változik. Elöl az orrnyílások és az orr hídja szélesebbek, rövidebbek és laposabbak, mint a kaukázusiaknál vagy a mongoloidokénál. A negroid szájak általában szélesebbek, teltebb ajkakkal. Sok negroidnak a szeme is szélesebb, mint a többi csoportnak. Az orr széles, az ajkak vastagok és kihajlóak. A sötét szemek és a gypjas haj szintén állandó negroid jellemzők.

A mongoloid népeket „vörösnek” vagy „sárgának” nevezték. Profilban a mongoloid koponya gyakran lapított arcot jelez, rövid koponyaboltozattal vagy kis távolsággal előlről hátrafelé. Elöl az arc területe általában meglehetősen széles, kiálló járomcsontokkal. Az orrnyílás szélessége és a szájak mérete általában a kaukázusi és a negroid között van. A mongoloidok összességében közepes termetűek, a fej alakja a hosszú és a kerek között van, a bőr sárgásbarna színű, a szeme a mongol redővel fedett, ferde, a haj pedig egyenes és fekete.

A rajzolás során a szemtanúk, áldozatok a felismerés során „saját faji elfogultság” felé mutatnak, amikor a fekete-fehér alanyoknak fekete és fehér arcú fényképeket is mutattak. Más szóval, az emberek jobban felismerhetik a saját rasszukba tartozó egyéneket. Alapvető különbségek vannak a férfiak és a nők arcai között is. A férfi arca összességében szögletes, és általában nagyobb, mint a nő arca. A férfiak esetében az arc alsó fele

⁴ Anti Csaba: A személyleírás, Sesselweis Kiadó és Multimédia Stúdió, 2017. 72. o.

⁵ Paulsen F. - Waschke J.: SOBOTTA Az ember anatómiájának atlasza I-III. kötet, Medicina Könyvkiadó Zrt., 2019. 22. o.

arányosan nagyobb, mint a nőké. Az állkapocs szöge élesebb és határozottabb, az áll pedig négyzetesebb és hangsúlyosabb. A férfiak homloka általában lejtősebb, és kiugró szemöldökkel rendelkezik. Sok esetben a fogak kissé nagyobbak. A bőr durvábbnak tűnik a férfiakon. A férfi arcon arcszörzet van, és a szemöldök sokkal hangsúlyosabb és észrevehetőbb. A férfiak rajzolásának további jellemzője az arcszörzet ábrázolása.

A női arc lágyabb megjelenésű, és általában kisebb, mint a férfié. Az állkapocs szöge általában tompább és kevésbé határozott, az áll pedig hegyesebb. A női homlok általában egyenesebb és simább megjelenésű. A fogak gyakran kisebbek, és előfordulhat, hogy több zsír borítja az arc izmait, így az arc puhábbnak és görbültebbnek tűnik. A bőr egyenletesebbnek látszik, valamint hiányzik az arcszörzet az arcon és az állon. A női arcok rajzolásakor további szempontok lehetnek a smink és a bonyolultabb frizurák.

Mivel minden arc a kommunikáció és az érzelmek megjelenítésének fontos mechanizmusaként működik, a kriminalisztikai művészek nagy hasznot húznak a mimika és annak értelmezésének tanulmányozásából. A tanú által emlékezett arckifejezés pontos visszaadása kulcsfontosságú lehet a tanú által felidézett arc reprodukálásához. Az egész arc nem egyformán vesz részt a legtöbb érzelm kifejezésében. Az üzenet közvetítésének terhe általában a szemöldökre nehezedik, a szemekkel együtt, valamint a szájra és annak környezetére. Nem véletlenül ezek azok az arcrészek is, amelyekre mindig a legerősebben reagálunk és figyelünk, ha érzelmeket keresünk valaki arcán.⁶

Az arc vonásait vizsgálva megállapítható, hogy a szemek rajzolásakor szükséges az azt körülvevő struktúrák kialakítása a valóságghú megjelenítés érdekében. A szemgolyóink lekerekítettek, alul és felül teltség van, amely megfelel magának a szemgolyó formájának. A rajzolt személy életkorától és arckifejezésétől függően kis táskák is lehetnek a szem alatt, vagy megereszkedett bőr a szem felett.⁷ Az orr egy pár nyereg alakú felső porcból áll, amelyek az orrsontokról jönnek le, valamint egy pár alsó porcból, amelyek a csücsöt alkotják. Azon a területen, ahol a felső porcok az orrsontokhoz tapadnak, síkváltozás és néhány embernél dudor léphet fel. A legsötétebb árnyék az orrlyukak vagy orrnyílások belsejében lesz. Leesettebb orr esetén az orrlyukak zártnak tűnnek, vagy nem láthatók. Míg a szemek és az orrok szorosan kapcsolódnak az alattuk lévő csontos koponya-architektúrához, a száj szabadabban lebeg és mozgatható. A száj működésében részt vevő számos izom rendkívül változó tulajdonságúvá teszi.⁸ Természetesen a fogaink, valamint a csontos felső és alsó állcsont, amelybe rögzülnek, nagymértékben meghatározzák a száj formáját, különösen, ha a száj nyugalomban van. Egy idős ember példája szemlélteti leginkább ezt, hiszen miután kivette a fogsorát, sokkal összeesettebb száj képe jelenik meg a fogsor hiányában.

Időnként felkérjük a kriminalisztikai művészeket, hogy készítsenek egy arcrajzot oldalnézetben. Alkalmanként előfordulnak olyan esetek, amikor a tanú csak az egyik vagy a másik oldalról láthatta az elkövetőt. A tapasztalatok szerint a profilokat leíró szemtanúk általában nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az orr formájának. A művésznek ugyanazokat a tényezőket kell figyelembe vennie a profilrajzolásnál, mint a frontális vázlatok elkészítésekor. A haj rajzolásához a művésznek be kell építenie a fény alapelveit,

⁶ Maria Elisa Gómez: How to Draw Facial Expressions: A Guide Vö: <https://www.skillshare.com/en/blog/how-to-draw-facial-expressions-a-guide/> (Letöltés ideje: 2023.03.15.)

⁷ Paulsen Friedrich – Waschke Jens.: SOBOTTA Az ember anatómiájának atlasza I-III. kötet, Medicina Könyvkiadó Zrt. 2019. 158. o.

⁸ Réthelyi Miklós - Szentágothai János: Funkcionális anatómia. Medicina Könyvkiadó Zrt. 2020. 349-350. o.

miközben figyelembe kell vennie a haj formáját és textúráját. A haj rajzolásának alapvető lépései általában ugyanazok, függetlenül a haj szerkezetétől.

A szemtanúk gyakorlatilag végtelen számú sebhelyet, nyomot, tetoválást vagy fizikai elváltozást írhatnak le. A tanú határozza meg minél több információt a hegről, és rajzoltassa le pontosan, helyes elhelyezéssel és a megfelelő méretben. Ugyan ez vonatkozik a tetoválásokra is, hiszen ezek mind rendkívül egyedi azonosítói lehetnek egy-egy elkövetőnek, valamint többes jelentéssel is bírhatnak a hatóságok számára. Például a pókháló a könyökre vagy a vállra varratva arra utal, hogy az illető börtönben volt, ennek a tetoválásnak a hazai megfelelője a kézfejre tetovált 5 db pötty.

A törvényszéki művészeket gyakran arra kéri, hogy kalapokat vagy más típusú fejfedőket rajzoljanak. Nagyban nehezítheti a munkát és a felismerést a napszemüveg viselete, hiszen az egyes szögekben, vagy sötét tintával színezett lencse esetében teljesen fekete is lehet, hatalmas takarás ez az arcnak.

4. Eszközök

Az eszközök tekintetében az első és legfontosabb a papír. A kriminalisztikai művészet felhasználásra szánt papírnak nemcsak időt állónak, tehát magas fatartalomúnak kell lennie, hanem elég masszívnak is, hogy szakadás nélkül ellenálljon számos réteg felvitelének, illetve radírozásnak. A papír színe is mérvado lehet. A megfelelő ceruza megválasztása szintén egy lényeges feltétele a rajzolásnak. A rajzok különböző területein meg kell őriznie a nagyon éles és lekerekített, fénytelen ceruzavonásokat is. További fontos eszközök még a szén ceruza, színes ceruza, satírozók, radírok, fixáló spray, hegyező.⁹

A szükséges művészeti kellékeken kívül egyéb tárgyak is segíthetik a rajzoló, feladatai ellátásában. Az idegességet leplező segédleteket, pl: cukorka vagy rágógumi, a tanúk számára könnyen elérhető helyre lehet helyezni, hogy megnyugtassa és lefoglalja őket. A nagy papírlapok, zsírkréták, mackók vagy más kis játékok segíthetnek abban, hogy a gyerekeket hosszabb ideig lefoglalják. Számos bűnüldöző szerv rendelkezik olyan programmal, amely plüssmacikat biztosít a traumatizált gyerekeknek, illetve az ő kihallgatásuk speciálisan, erre a célra kialakított termekben történik.

A tanú nézőpontja is nagymértékben megváltoztathatja az arcról keletkezett benyomását. Ha a személyt egy tanú nézte meg, aki lenézett egy lépcsőn, az arca megrövidültnek tűnhet, kisebb alsó arc résszel. Ha az embert a földről nézik felfelé, az arc teljesen másképp torzul.

5. Kihallgatás

Egy jó minőségű kompozit kép elkészítésében a kihallgatás a kulcs. Az emberi emlékezetkutatásban meglehetősen gyakori megállapítás az, hogy mind az emlékezés, mind a felismerés pontossága idővel csökken. A szemtanúk felidézési képessége és az azonosítás pontossága is romlik, ha sok idő telik el az esemény óta. A súlyosan traumatizált áldozatoknak vagy tanúknak időre lehet szükségük ahhoz, hogy visszanyerjék tájékozódásukat, és érzelmileg készen álljanak a kihallgatásra, illetve a rajz elkészítésére. Ez az idő, napoktól több hétig vagy még tovább is változhat, fizikai vagy érzelmi

⁹ Fine Art Tutorials, Drawing Tools and Supplies: Top Picks for Artists <https://finearttutorials.com/guide/drawing-tools/> (Letöltés ideje: 2023.03.05.)

sérüléseiktől függően. Fontos tudomásul venni, hogy a súlyos traumás helyzettel kapcsolatos emlékek életre szólók és meglehetősen élénken térhetnek vissza a visszaemlékezés során. A tanúk, áldozatok korát vizsgálva elmondható, hogy a kisgyermek kevéssé megbízható tanúk, mint a fiatal felnőttek, valamint az idősek szintén kevéssé megbízhatóak, mint a fiatalok vagy a középkorúak.

Interjúkészítőként be kell látnunk, hogy a szemtanúk elméjükben tárolt emlékei nem lesznek tökéletesek. Nincs olyan, hogy valaki minden apró részletre pontosan emlékszik. A kognitív interjú megközelítése az elme működésének, a memóriánk és a megismerésünk/észlelésünk elvein, valamint az emberek kommunikációjának társadalmi dinamikáján alapul.

Fontos, hogy a kriminalisztikai művész kapcsolatot alakítson ki és személyre szabottá tegye az interjút. Kiemelném, hogy meg kell engedni a tanúnak, hogy beszéljen az érzéseiről, érvényesítse azokat, és ne folytsa magába. A tanú a kérdezőbiztos által keresett információk elsődleges forrása. Az interjú során támogassuk az átfogó és részletes válaszokat, ezekből származhat a legtöbb adat. A művész főleg nyílt kérdéseket tegyen fel, szintén a beszéltetés és emlékezés elősegítése céljából. A kérdéseknek keretezettnek, de nyílt végűeknek kell lenniük. Például: „Mesélnél nekem az arcról?” A kérdezőbiztosnak anélkül kell irányítania a tanút a szükséges információkhoz, hogy uralná az interjút. Ha szükséges, specifikusabb kérdések következhetnek stratégiaileg a nyitottabb kérdésekre adott válaszok befejezéséhez. Az egyik leglényegesebb, hogy ne szakítsuk félbe a kihallgatottat.¹⁰

6. Gyermekinterjúk

A rendőrség művészenek egyik legszomorúbb feladata, hogy kisgyermeket hallgasson ki. Elsősorban ne legyen a rajzoló megdöbbenve attól, amit a gyermek nyilvánosságra hozhat. A gyermeket nem szabad dicsérni azért, mert tájékoztatást ad, ez ugyanis arra ösztönözheti, hogy információkat fabrikáljon, azért, hogy a kérdező kedvében járjon. Jobb, ha a gyermeket a bátorságáért vagy a türelméért dicsérik. Fontos felmérni, hogy a gyermek hogyan érti, érzékeli az igazságot és a valóságot. A valóság felméréséhez hasznos kérdés lehet a következő: "Öt éves vagy, nem?", ha tudjuk, hogy a gyermek csak négy éves. Amennyiben nem bizonyítják az ellenkezőjét, a gyermek szavahihető.

Fontos kiemelni a nyelvi adaptációt. A kérdezőnek módosítania kell nyelvét, hogy biztosítsa a gyermekkel való hatékony kommunikációt. A mondatoknak rövidnek és egyszerűnek kell lenniük, tartalmazniuk kell alanyt, igét és tárgyat, és csak egy kérdést vagy gondolatot tartalmazzanak. A kihallgató kerülje a bonyolult, több részből álló kérdéseket vagy a kettős negatívumokat. Játékokat, például ceruzákat, valamint nagy papírlapokat érdemes a gyermek rendelkezésére bocsátani. Az interjú előrehaladtával a gyermeket rajzolásra vagy színezésre kell ösztönözni.¹¹

7. Zárás

A mai modern világban, ahol mindenkinél lapul egy-két olyan okos technológiai eszköz, amely a képképzés mestere, felmerül a kérdés, van-e létjogosultsága a bűnügyi

¹⁰ Fenyvesi Csaba (szerk.): Kriminalisztika, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022, 466. o.

¹¹ Uo. 480. o.

rajzolásnak? Úgy gondolom van. Egy gép nem tudja helyettesíteni az embert, nem képes törődéssel és érzelmekkel reagálni a traumákon átesett áldozatok irányába. Ezen felül nem tud alkalmazkodni az interjúalanyok sajátosságaihoz sem. Összességében Lois Gibsont idézve elmondható, hogy a bűnügyi rajzolásnak mindössze hallgatnia és rajzolnia kell, hiszen megvan az ereje arra, hogy nagymértékben hozzájáruljon az elkövetők elkapásához.¹²

¹² Lois Gibson a Guinness Rekordok könyvében „A Világ Legsikeresebb Bűnügyi Rajzolója” A rajzai segítettek a rendőrségnek azonosítani, több, mint 751 bűnözőt. Az austini Texasi Egyetemen, kitüntetéssel képzőművészeti alapképzést végzett, valamint az FBI Akadémia törvényszéki művészkurzusát.